

ФИЛОСОФИЯ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПОДХОД „ОБУЧЕНИЕ В ПРАВА НА ДЕТЕТО“²

Резюме

Статията представя философските аспекти на образователния подход „Обучение в права на детето“ като алтернатива на образованието за активно гражданство и в отговор на социалните последици от глобализацията. Анализът разкрива необходимостта от целенасочена работа с децата за антидискриминация и отработването на поведения, детерминирани от просоциални принципи. Образователният подход „Обучение в права на детето“ представлява опит за реализирането на тази идея, в контекста на образователния процес в детската градина и началното училище.

Ключови думи: формално образование, неформално образование, права на детето, активно гражданство.

СЪДЪРЖАТЕЛНА РАМКА

Стимулирането на равнопоставеността в социалната комуникация е от първостепенно значение за оцеляването на отделната личност в съвременното общество. Образователните подходи, ориентирани към запознаване и отчитане на правата на детето, разчитат на актуализирането на смисъла на ценностите при индивидуалното действие и индивидуалната промяна и имат за своя крайна цел създаване на общество, което уважава и зачита правата на човека.

Образователният подход „Обучение в права на детето“ представлява опит за реализирането на тази идея, в контекста на образователния процес в детската градина и началното училище.

Дългосрочната цел на образователния подход „Обучение в права на детето“ служи и предпоставя създаването на поведенческа култура, основана на разбирането, защитаването и упражняването на правата на човека, независимо от неговите социални, етнически, възрастови, полови и образователни особености. Методологически съдържателните дейности на образователния подход „Обучение в права на детето“ са съобразени със спецификата на обучаемите – техните потребности, предпочитания, възможности и желания, независимо от наличието или липсата на посочените по-горе различия.

¹ taseffska@gmail.com

² Саопштење са научног скупа са меѓународним учешћем *Традиција, модернизација и идентитети X: Биланс транзиције у Србији и на Балкану* који је одржан на Филозофском факултету у Нишу 24. маја 2019. године.

Подходът „Обучение в права на детето“ идентифицира постигането на своята дългосрочна цел в реализирането на задачи, които имат ясни послания за изграждане на нагласи, убеждения, поведения, норми и правила относно изграждане на активно гражданско съзнание. Следователно, като образователен продукт подходът „Обучение в права на детето“ отива отвъд намерението само да предостави информация за правата на детето, а защитава претенцията да регламентира *действена рамка на индивидуалното поведение*, което оползотворява себеутвърждаването и зачитането на правата на другите. Посоките на насърчаване на обучаемите, произтичат от обхвата на глобалните проблемни области за създаване на социална култура, положена на правата на човека:

1. да засилва уважението към правата на човека и основните свободи;

2. да развива у личността чувство за самоуважение и уважение към другия: чувство за човешко достойнство;

3. да развива нагласи и поведение, които водят до зачитане на правата на другите;

4. да обезпечава действително равенство между половете и равни възможности за жените във всички области;

5. да допринася за уважението, разбирането и зачитането на културното разнообразие, особено по отношение на различни национални, етнически, религиозни, езикови и други малцинства и общности;

6. да насърчава активното гражданско участие, да поощрява демокрацията, развитието, социалната справедливост, обществената хармония, солидарността и приятелството между хората и нациите;

7. да допълва дейностите на международните институции, насочени към създаването на култура на мир, основаваща се върху универсалните ценности на правата на човека, международното разбирателство, толерантността и недопускането на насилие.

Предвид ранния социален опит на детето от предучилищна и начална училищна възраст, към когото е насочен образователния подход „Обучение в права на детето“, моделът на обучение по права на детето се конкретизира в усилията: да се постигне социална промяна, чрез включване на децата в дейности по места и в рамките на всекидневното съзнание. Имайки предвид това, в образователния подход „Обучение в права на детето“ дейностите са съотнесени към образование на децата в следните три основни области:

1. Да се повишава съзнанието и разбирането за правата на детето, с цел да могат обучаваните да разпознават тяхното нарушаване;

2. Да се развиват необходимите за защитата на правата на

детето умения и способности;

3. Да се създава отношение на зачитане на правата на детето, с оглед избягване на съзнателно нарушаване правата на останалите деца и възрастни.

Работата в тази насока отговаря на потребността у децата да се формира разбиране за общочовешки ценности като: *свобода, справедливост, равенство, човешко достойнство, недопускане на дискриминация, демокрация, универсалност, права, отговорности, взаимна зависимост и солидарност и по-точно да се актуализира идеята, че правата на детето представляват рамка за стандартите за поведение на споразумение и съгласие в семейството, училището, общността и по света изобщо.*

Нещо повече, включването на децата в отделните дейности позволява да се изградят и набор от умения за:

1. изслушване на различни гледни точки, за застъпничество по отношение на собствените права и правата на останалите;

2. критично мислене: намиране на информация от практическо значение, критично оценяване на обстоятелствата;

3. познаване на предубеждения и предразсъдъци и взимане на решения въз основа на основателни преценки;

4. способност за съвместна работа и позитивно отношение към конфликтите;

5. способност за организиране и участие в малки социални групи.

Така очертани ползите от образователния подход „Обучение в права на детето“ могат да се отнесат и към създаването на ценности, ангажирани с философията на хуманизма, а именно: *отговорност за собствените действия, стремеж към лично развитие и социална промяна; любознателност, отворено съзнание и зачитане на разнообразието; съпричастност и солидарност с другите и готовност за подкрепа на тези, чиито човешки права са застрашени; чувство за човешко достойнство, за собствената значимост и значимостта на останалите, независимо от социални, културни, езикови или религиозни различия; чувство за справедливост, желание за постигане на идеалите за свобода, равенство и зачитане на различията.*

По своя инструментариум образователния подход „Обучение в права на детето“ отговаря на съвременната образователна парадигма детето: *да знае, да умеє и да бъде.* В този контекст, в него са заложили са активности, предназначени за възрастовите граници на предучилищната и началната училищна възраст като се акцентира на подхода за *неформално образование.*

Това означава, че образователният подход „Обучение в права на детето“, е разработен съобразно *технологията на интерактивното учене.* Изборът на тази образователна технологична основа се базира на все по-убедителните констатации от педагогическата практика, че съвместната работа на децата в малки групи помага за сплотяване на групата и освобождаване от предразсъдъците на участниците в

нея. Съвместната групова работа улеснява и по-доброто разбиране на комплексни понятия и усъвършенства уменията за решаване на проблеми чрез възможността участниците да намират по-креативни и практични решения. Всички тези резултати представляват важни цели на образованието за правата на детето. Такъв подход лесно може да превърне *обучението в права на детето образователен ресурс*, адресиран към близкото и далечно бъдеще на подрастващите в социален аспект. Активностите на образователния подход „Обучение в права на детето“, са създадени така, че да бъдат достатъчно гъвкави за употреба във всеки образователен момент от ежедневието на децата от детската градина и началното училище.

Като цяло *неформалното образование* касае процеса през целия живот на индивида, по време на който той придобива нагласи, ценности, умения и знания, посредством образователните влияния и ресурси в своята собствена среда и ежедневието си опит (семейство, съседи, пазар, библиотека, медии, работа, игра и т.н.). За разлика от него *формалното образование* е структурирана образователна система от началното училище до университета и включва специализирани програми за техническо и професионално обучение.

Следователно, *неформалното образование представлява всяка планирана програма за индивидуално и социално образование за деца и млади хора, разработена да усъвършенства уменията и компетенциите извън официалната учебна програма.*

В този смисъл, неформалното образование е:

1. достъпно за всички (теоретично) групи обучаеми;
2. организиран процес с образователни цели;
3. активно и насочено към учещия; процес, който учи на умения за живота и подготвя активно гражданство;
4. базирано както на индивидуалното, така и на груповото обучение с колективен подход;
5. холистично и ориентирано към процеса педагогическо взаимодействие;
6. базиращо се на опита и действието;
7. произтичащо от нуждите на участниците.

По своята философия образователният подход „Обучение в права на детето“ обхваща пълния спектър от теми, свързани с правата на детето. Почти всеки случай на нарушаване на права в семейството и вън от него, може да бъде определен като проблем, свързан с правата на детето. Днес са разпознати най-общо три различни „поколения“ права, които покриват различни измерения на човешката дейност:

1. *първо поколение права (Правото на свобода)*: включват гражданските и политическите права, като правото на свободно изразяване, на свободно сдружаване, правото на живот, на справедлив процес, на участие в политическия живот на обществото и др.

2. *второ поколение права (Правото на равенство)*: включват социалните, икономическите и културните права, като право на адекватен жизнен стандарт, на работа, на членство в професионални съюзи, на здравеопазване и на образование. Все повече обаче нараства

убеждението, че това поколение права е също толкова свързано с гражданските права, колкото и традиционно възприеманите права от първото поколение.

3. *трето поколение права (Колективни права)*: известни са и като „ново-въведени“, тъй като все още са в процес на приемане и признаване. Те се отнасят до колективните права на обществата или народите, като например правото на устойчиво развитие, на мир или на здравословна околна среда. Увеличава се броят на образователните сфери, които се занимават конкретно с тези права, например екологичното образование, образованието за мир и образованието за развитие.

По този начин образователният подход „Обучение в права на детето“, изпреварващо осигурява своевременна работа по три компонента на обучението по права на детето за нуждите на европейското гражданство:

1. граждански компонент, *който включва правата, касаещи свободата на личността;*

2. политически компонент, *например правото на гласуване;*

3. социален компонент, *който се отнася до правото на добър жизнен стандарт и равен достъп до образование, здравеопазване, дом и минимален доход.*

Така в основните теми на образователния подход „Обучение в права на детето“ са засегнати проблеми:

1. *свързани както с личностното развитие и личните взаимоотношения, тъй като те имат морален и социален аспект, които трябва да бъдат ръководени от ценностите, свързани с правата на детето, така и с правото на участие в културния живот на общността.*

2. *свързани с етиката на отношенията или кои ценности трябва да бъдат цел на това образование и как можем да сме сигурни, че тези ценности са общочовешки и не важат само за нашата собствена култура? – общи за всяка разпространена религия и култура, но са и признати за универсални от почти всички страни по света.*

3. *свързани с глобализацията или мястото на индивида не само в неговата собствена общност или общество, но и в света като цяло. Глобалното образование помага на младите хора да оценят ефекта от собствените си действия и да осъзнаят индивидуалните си отговорности.*

4. *свързани с межкултурното образование, което разглежда начина ни на взаимодействие с други култури, общества и социални групи. Налага се да се преразгледат старите представи за националните общества като културно-хомогенни единици: процесът на европейска интеграция, заедно с повишаващото се ниво на икономическа и социална взаимна зависимост между различните региони в световен мащаб правят тези представи остарели. Межкултурното образование е и ефективен начин за разглеждане на съвременни феномени, като расизъм, расова дискриминация и*

нетолерантност.

5. свързани с антирасизма и вярата, че живеем в едно мултикултурно и демократично общество, в което всички граждани имат право на безпристрастност и справедливост. Образованието против расизма се опитва да се обърне към расисткото поведение, език и практика, както на индивидуално, така и на институционално ниво, и да привлече общественото внимание върху вредното влияние на расизма в съвременното общество. Неговата цел е да подпомогне създаването на многорасово и взаимозависимо общество, в което правата на всички граждани се зачитат и защитават.

6. свързани с образованието за развитие или правото на устойчиво развитие, здравословна околна среда и мир. Ето защо образованието за развитие е холистично, т.е. то е базирано на представата за света като едно взаимосвързано цяло, и е ориентирано към бъдещето.

7. свързани с екологията и с идентифициране на механизми за устойчиво развитие и бъдещето на околната среда. Екологичното образование се стреми да привлече общественото внимание към тези въпроси и да насърчи по-голяма загриженост и уважение към световните природни ресурси.

8. свързани с образованието за мир, като необходимо за по-доброто разбиране на конфликтите, за уважението между народите, което намалява вероятността от остри конфликти, и за уменията потенциално опасни ситуации да се трансформират в мирни.

ПРАКТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПОДХОД „ОБУЧЕНИЕ В ПРАВА НА ДЕТЕТО”

Предложеният образователен подход „Обучение в права на детето”, представлява систематичен набор от сектори за образование за промяна, както индивидуална, така и социална, в контекста на членството на РБ в ЕС. Той предполага формирането на нагласата за организирано учене по компетенциите за активно гражданство в среден и горен курс на училищната възраст. Тези компетенции, особено уменията за комуникация, критическо мислене, застъпничество, толерантност и уважение, не могат да бъдат преподадени; те трябва да бъдат научени от опита. Ето защо активностите в този наръчник са организирани, така че да насърчават взаимното сътрудничество, участието и ученето чрез опита.

Целта е да се накарат децата и учениците от начална училищна възраст да мислят, чувстват и действат като застъпници на собствените права и тези на другите хора. Информиранието за правата на детето не е достатъчно условие за изграждане на активно гражданство. Нужно е притежанието на разбиране за това как правата на детето произлизат от нуждите на хората и защо трябва да бъдат защитавани.

Обучението по метода на взаимното сътрудничество е процес на обща работа за постигане на общи цели. Съвместното

учене подпомага постигането на по-високи резултати и по-голяма продуктивност, на по-голяма загриженост, подкрепа и отговорност във взаимоотношенията, на по-добро психологическо здраве, социална компетентност и самооценка. Методът на взаимното сътрудничество създава проактивна образователна среда и „предоставя условия за максимално персонализиране на учебния процес като трансформира традиционния трансмисионен процес на образователно общуване в органичен и автентичен диалог” (Dermendzieva, Dyankova, 2018). Това контрастира със състезателния модел на учене и дисквалифицира мотивите основани на самолюбие и неуважение към останалите. Съществените компоненти на сътрудничеството са позитивната свързаност, взаимодействието лице в лице, индивидуалната и груповата отговорност и междуличностните умения. Най-ефективният начин за насърчаване на съвместното учене е структурираната групова работа. Оттук става ясно, че предложените в настоящото пособие активности изискват участие и мотивация за включване. В този смисъл образователният подход „обучение в права на детето” използва методологията на ученето от опита, която се базира на учебен цикъл от пет фази:

1. Фаза – *Преживяване и правене*
2. Фаза – *Споделяне и наблюдение*
3. Фаза – *Обмисляне и вникване*
4. Фаза – *Обсъждане и обобщаване*
5. Фаза – *Приложение и промяна*

Активното включване на децата и учениците в дейностите служат:

1. за мотивиране за учене, тъй като са забавни.
2. за развиване нагласи и ценности, тъй като игрите предлагат една безопасна среда и позволяват на обучаваните да експериментират с нови модели на поведение и да правят грешки, без да плащат цената на тези грешки в реалния живот.
3. за промяна, тъй като са начин за предаване на посланието, че всеки може да избере да промени себе си или отношенията си с другите.
4. за реализиране на участие, тъй като насърчават включването на по-малко експресивните и по-малко доминиращите членове на групата.
5. за поемане на отговорност, тъй като децата и учениците участват със своя собствен опит и умения и всяка група използва игра за своето ниво на отговорност по свой начин.
6. за придобиване и повишаване на собствената самоувереност, тъй като предлагат механизъм за намаляване на зависимостта от лидера като от някой, който „знае всичко”.
7. за преживяване на солидарност с останалите, тъй като насърчават чувството за групов идентичност и солидарност.

Следователно активностите, изграждащи образователния подход „Обучение в права на детето” предлагат граници и структура на груповия опит. Това именно позволява на всеки участник да

работи според обсега на собствения си опит и компетенции и така да участва в един ефективен метод за обучение в среда, ориентирана към изпълнение на задачите от философията на „Обучение в права на детето“.

Сам по себе си образователният подход „Обучение в права на детето“ презентира идеята за цялостно дидактическо разработване на групова работа с децата и учениците, насочена към формиране и развиване на умения за отстояване на правата на детето. В предлагания подход правата на детето се коментират в широк и тесен смисъл. В процеса на работа с децата и учениците *хολистично* (цялостно) се обсъждат в дълбочина житейски проблеми, имащи за първопричина спазването и неспазването на правата на детето. Това дава възможност да се осъществи основният замисъл на „обучението в права на детето“, а именно превенция на насилието и дискриминацията /разпознаване, избягване, недопускане и противопоставяне в рискови ситуации на опитите за нарушаване на правата/. Концептуалната рамка на предлагания образователен подход е конструирана върху идеята чрез информирани и разбиране да се постигне промяна в мисленето и поведението и на тази база, всеки обучаван да *операционализира* (на индивидуално равнище) механизми (умения и нагласи) за *недопускане и противопоставяне на безправието в междуличностните отношения*.

В съдържателно отношение образователният подход „Обучение в права на детето“ е структуриран в два основни блока: *теоретичен* и *практически*. Така процесът на обучение съчетава в едно двата фактора, които водят до успеваемост в обучението: информация и преживяване.

Теоретичният блок е синтез от следните дидактически нива: *въвеждане в темата, дефиниране на нейните ключови понятия, дискутиране на факторите за състоянието на проблема и идентифициране на потребностите за неговото преодоляване*.

Практическият блок представлява прилагане на интерактивна образователна технология, насочена към формиране на социални умения у подрастващите, мотивиращ както уверено поведение, така и толерантно отношение в общността. Той осигурява преосмислянето на теоретичните конструкти (ключови понятия и умозаключения по зададената тема) чрез възприемане на социалните дадености (социални роли, нагласи, обществено мнение) и участие в тях под формата на *симулации, ролеви игри, дискусии и кооперативно учене*.

Структуриран по този начин, образователният подход „Обучение в права на детето“ представлява инструмент за действие и цели да формира или разшири диапазона от социални умения у подрастващите за отстояване и защита (разпознаване, избягване, противопоставяне, превенция) на социалния феномен „права на детето“.

Работейки върху отделни теми децата и учениците биха подобрили разбиранията си за живота (съществуването), за своите близки и приятели, респективно за цялото общество.

Даването на конкретни знания за:

1. собствената личност – добродетели, ценности, начини за общуване;
2. семейството – семейни норми, роли и отговорности на членовете;
3. детската градина и училището – норми и правила, решаване на конфликти;
4. институциите – държавен и неправителствен сектор, подсигурава процеса на формирането на нагласи: *за самопознание, за значимостта на собствената личност и ценността на човешкото съществуване, за активно отношение към живота, за толерантност и разбиране на различието.*

Реално измерим показател, който идентифицира ефективността от образователния подход „Обучение в права на детето“ е изграждането на следните умения у обучаваните:

1. умения за разпознаване на нарушаването на правата – причини, видове, форми, последици /психически и физически травми/;
2. умения за предпазване от нарушаване на правата – способност за точна преценка и справяне в критични ситуации;
3. умения за противопоставяне /недопускане/ на безправието – осъзнаване на собствените ресурси при вземането на решения, информираност за това къде и как могат да получат помощ.

Едновременно с това, целта е у обучаваните да се развият следните отношения за активна гражданска позиция:

1. оценяване на умението за уважаване на правата като лична характеристика;
2. насърчаване за позитивно приемане на собствената култура като част от познаването на чуждата култура;
3. критично съзнание за собственото поведение;
4. толерантно отношение към ценностите на другите култури;
5. активно участие в дебатите и дискусиите /значението от споделеното тяхно мнение, гледна точка, позиция/;
6. положително мнение към социалните и културните промени /но винаги с критично съзнание/.
7. поле на действие за дейностите;
8. анализ на културните символи;
9. анкети за работа и дейности;
10. занимание на открито;
11. работни документи;
12. дебатиране.

Интерпретиран в чисто практическите си измерения образователният подход „Обучение в права на детето“ дава възможност на всеки обучаван, да овладее умения за защита и реално да бъде готов да упражни адекватни действия за прилагане на правата и справяне с насилието и дискриминацията като проблем на съвременното общество.

Образователният подход „Обучение в права на детето“ има

за цел децата и учениците да разширят своя познавателен ресурс и поведенчески репертоар и да имат успех в различни социални ситуации чрез следните методически стъпки:

1. *желаната форма на поведение се разбива на специфични, конкретни, достижими стъпки;*

2. *прави се оценка на индивидуалните качества или дефицити в уменията за приемане, обработка и изпращане на информация;*

3. *дават се ясни инструкции и подсещания за желаното поведение, като при необходимост те се повтарят;*

4. *предоставя се помощ при преразглеждане на кратко- и дългосрочните цели на индивида в дадена ситуация и определяне на форми на поведение, чрез които тези цели могат да бъдат постигнати;*

5. *демонстрират се модели на по-успешно поведение.*

Активностите в образователния подход „Обучение в права на детето“ са разработени по начин, който акцентира върху факта, че границата между правата на личността и правата на останалите хора не винаги е ясно разграничена и че всеки носи отговорността да зачита правата на останалите.

БИБЛИОГРАФИЈА

Dermendzieva, S. and G. Dyankova. „Proactive Environment in the University Pedagogic Education (Theoretical Quality Framework for Higher Education Services)“. KNOWLEDGE 23, 1 (2018): 39-44.

**PHILOSOPHY OF THE EDUCATIONAL APPROACH
„TRAINING IN THE RIGHTS OF THE CHILD“**

Summary

The article presents the philosophical aspects of the educational approach “Learning in the Rights of the Child” as an alternative to active citizenship education and responding to the social consequences of globalization. The analysis reveals the need for targeted child labor for anti-discrimination and the conduct of behaviors determined by pro-social principles. The Educational Approach “Child Rights Education” is an attempt to raise awareness around this idea in the context of the educational process in the kindergarten and elementary school.

Key words: formal education, non-formal education, child rights, active citizenship.